

*Procés a la Guàrdia Civil, de Manel Risques i Carles Barrachina**

XAVIER VIRGILI I ABELLÓ

Antropòleg social

243

1. SÍNTESI DELS CONTINGUTS

Els autors porten a terme en aquesta obra una descripció i anàlisi de la documentació del procés sumaríssim 1/39, el primer iniciat pel l'Auditoria de Guerra de Barcelona contra vuit militars de la Guàrdia Civil, implicats d'una manera o altra en els fets del 19 de juliol de 1936 a Barcelona, que conduïren al fracàs de l'aixecament franquista a la capital catalana. Un general, dos coronels, tres tinent coronels i dos comandants foren jutjats en aquest procés, amb el resultat de set condemnes a mort i una condemna a cadena perpètua.

Els autors han estructurat el llibre en un pròleg, set capítols i diversos annexos, amb els quals s'han fixat dos objectius principals per a la investigació històrica. En primer lloc, demostrar que l'actuació de la Guàrdia Civil a Barcelona el 19 de juliol de 1936 no fou decisiva ni rellevant per al fracàs de l'aixecament franquista i, per tant, donar més crèdit a la teoria que les forces obreres i populars tingueren una actuació molt més important en la derrota dels sublevats. En segon terme, evidenciar que el procés 1/39 esdevingué únicament una operació de repressió i de linxament envers les persones encausades, així com un element més d'exemplaritat per aconseguir una ràpida consolidació del nou règim.

El primer capítol, «La Guàrdia Civil durant la República: de la reforma a la revolució», fa un recorregut per les diverses transformacions en què es va trobar immersa aquesta institució armada durant la Segona República i que afectaren la seva organització i naturalesa. Així, s'explica com després del fallit cop d'Estat del general Sanjurjo l'agost de 1932 s'iniciaren reformes tendents a la modernització organitzativa del cos, amb la desvinculació del Ministeri de la Guerra i la supressió

---

*. RISQUES, Manel; BARRACHINA, Carles. *Procés a la Guàrdia Civil. Barcelona 1939*. Barcelona: Editorial Pòrtic, setembre 2001. «Monografies», núm. 13 (matèria: Guerra Civil espanyola; Guàrdia Civil).

de la Direcció General de la Guàrdia Civil, així com amb la posterior reestructuració com a Inspecció General dependent del Ministeri de Governació, encara que sense perdre el seu caràcter militar. Més endavant, el 28 de juliol de 1933, la Llei de reforma de la Guàrdia Civil va comportar la supressió de nou terços i uns dos-cents *puestos*. Aquestes reformes foren paralitzades i contraestades durant el Bienni Negre de 1934-35.

Pel que fa a Catalunya, a finals del 1933, els serveis del cos foren traspassats a la Generalitat de Catalunya, fet que trencava l'ordenació centralista per la qual es regia des de la seva fundació i, alhora, s'assumia el deure de vetllar per l'aplicació de les lleis del Parlament de Catalunya. Després del bienni 1934-35, la tasca principal fou la de reduir contingent i iniciar una política de trasllats d'aquelles persones sospitoses de poder participar en algun intent involucionista.

La darrera part del capítol descriu el procés de dissolució de la Guàrdia Civil i la unificació de les forces policials. Així, des del 19 de juliol de 1936 s'inicià un procés complex que transformà la Guàrdia Civil en Guàrdia Nacional Republicana, que posteriorment es va dissoldre —amb la Guàrdia d'Assalt, el Cos d'Investigació i Vigilància, etc.— en un únic Cos de Seguretat Interior.

Al segon capítol, «Caserna Ausiàs Marx: ni rojos ni separatistas. La causa 1/39», els autors fan un repàs del procés (els informes de l'instructor del fiscal, així com del mateix consell de guerra), iniciat el 27 de gener de 1939 amb la detenció del coronel Francisco Brotons, i en destaquen el caràcter purament repressiu i ideològic. El consell de guerra que va tenir lloc el 10 de març sentencià a mort el coronel Brotons Gómez, els tinents coronels Lara Molina, Moreno Suero i Aliaga Crespi, així com el comandant Aznar Monfort, mentre que el comandant Espinosa Ortiz fou condemnat a cadena perpètua. Tots ells per un delictes de rebel·lió militar. Foren executats el 24 de març.

El general Aranguren fou detingut a València i traslladat a Barcelona, on el van jutjar en consell de guerra el 15 d'abril i executat el 21 d'abril de 1939.

El coronel Escobar Huerta, cap de les forces de l'Exèrcit a Extremadura en acabar la guerra, fou detingut a finals de març, jutjat en consell de guerra el 21 de desembre i executat al castell de Montjuïc el febrer de 1940.

El tercer capítol, «La comandància de Barcelona del 3r Terç», es centra concretament en el procés seguit contra el coronel Francisco Brotons Gómez. Primerament, els autors repassen la seva trajectòria des de la seva arribada a Barcelona el 25 de juny de 1936 com a cap del 3r Terç i, en segon lloc, destaquen l'important paper que va tenir entre els caps de la Guàrdia Civil per tal de posicionar-se contra l'aixecament militar. De la seva actuació durant els dies 19 i 20 de juliol de 1936, els autors posen en relleu la seva actitud passiva, romanent a Governació i evitant cap enfrontament al carrer. A principis de setembre fou nomenat cap accidental de la 5a Zona (Catalunya), fins que un any després el Ministeri de Governació procedia a la seva depuració, disposant que passés a la situació de retirat per la seva deslleialtat al règim republicà. La darrera part d'aquest capítol està dedicada a descriure les trajectòries de dos subordinats de Brotons, el tinent coronel Juan Aliaga Crespi i el comandant Mariano Aznar Monfort.

El quart capítol està dedicat al tinent coronel Modesto de Lara Molina, cap de la 2a Comandància del 19è Terç de la Guàrdia Civil en el moment de l'alçament nacional, que havia intervingut activament en la repressió de la Setmana Tràgica i havia instruït l'atestat de Francesc Ferrer i Guàrdia. El novembre de 1937 fou depurat per «reaccionario y antiobrerista» i el van donar de baixa al cos. Malgrat això, fou acusat pels nacionals vencedors de maçó i de desafecte al règim nacional, així com de contribuir a avortar el moviment militar, d'acord amb el general Aranguren amb arrestos i aquarteraments, i dirigint la columna que es va desplaçar fins a la plaça de Catalunya. Fou condemnat a mort pel delictes de rebel·lió militar.

El cinquè capítol descriu els processos seguits contra el tinent coronel Antonio Moreno Suero, cap de la 1a Comandància del 19è Terç de la Guàrdia Civil, i el comandant Luís Espinosa Ortiz, secretari del general Aranguren, que malgrat estar implicats i vinculats a l'alçament nacional, van ser igualment condemnats, a mort el primer i a cadena perpètua el segon.

«L'execució del general Aranguren» ocupa el sisè capítol del llibre i relata el procés des de la seva detenció el 8 d'abril de 1939 al Consolat de Panamà a València, al costat d'altres militars republicans, fins a la seva execució el 21 del mateix mes al Camp de la Bota a Barcelona. Fou acusat de dirigir l'actuació de la Guàrdia Civil a Barcelona des de la Conselleria de Governació, fet que va propiciar el fracàs de l'alçament facciós.

El setè i darrer capítol està dedicat íntegrament al coronel Antonio Escobar Huerta, cap del 19è Terç de la Guàrdia Civil a Barcelona en el moment de l'alçament nacional el 18 de juliol de 1936 i que acabà la guerra com a general en cap de l'Exèrcit republicà a Extremadura, el qual rendí al general Yagüe el 29 de març de 1939. Aquest darrer li oferí la possibilitat de fugir a Portugal, a la qual cosa el general Escobar renuncià. Sotmès a consell de guerra el 21 de desembre de 1939, fou afusellat al castell de Montjuïc el 8 de febrer de 1940.

El capítol repassa el procediment seguit contra el general, que es va iniciar a Madrid com a procediment sumaríssim ordinari 1576 i que es va incorporar a la reoberta causa 1/39 de l'Auditoria de Barcelona. Els autors en destaquen dos trets. En primer lloc, que tots els càrrecs exposats contra Escobar procedien de documents oficials i que no es va presentar cap testimoni a la causa. En segon lloc, que totes les declaracions d'Escobar reforçaven la idea que l'actuació de la Guàrdia Civil a Barcelona el 19 de juliol no fou determinant per al fracàs de la rebel·lió i el fet que durant tot aquell dia va defugir l'enfrontament directe amb l'Exèrcit.

El llibre finalitza amb tres annexos que fan referència al detall horari de l'actuació de la Guàrdia Civil a Barcelona els dies 18 i 19 de juliol de 1936, la cronologia horària d'aquestes dues jornades i una llista dels testimonis que van intervenir en la causa 1/39.

2. VALORACIÓ

Des del punt de vista formal podem dir que *Procés a la Guàrdia Civil* no resulta un llibre de lectura entretinguda i fàcil. Però segurament els seus autors tampoc

no pretenien fer un llibre divertit i amè quan se'l van plantejar amb aquest format. És en definitiva un llibre d'història sense gaires concessions literàries, espès i repetitiu en alguns passatges, que relata un episodi molt concret de la immediata postguerra civil espanyola, com és el del procés judicial seguit contra vuit càrrecs de la Guàrdia Civil que es mantingueren fidels a la República a Barcelona en el moment de l'alçament i que per aquest motiu foren acusats, en finalitzar la guerra, de rebel·lió militar contra el règim nacional i sentenciats a mort i executats, excepte un que va ser condemnat a cadena perpètua.

En aquest sentit, podríem catalogar-lo com un manual que desenterra i treballa una documentació molt interessant, com és la del procés 1/39, per convertir-la en una peça més que contribueixi a fer entendre el complex trencaclosques de la Guerra Civil espanyola.

Els autors manifesten que persegueixen un doble objectiu amb el seu treball. El primer és desmuntar la versió que l'actuació de la Guàrdia Civil a Barcelona els dies 18 i 19 de juliol de 1936 fou fonamental per fer fracassar l'aixecament militar nacional a Catalunya. El segon és destacar que els processats foren sotmesos a judicis arbitraris i pràcticament linxats en un exercici brutal de repressió. Cal plantejar-se aleshores si aquests objectius han estat aconseguits d'una manera més o menys satisfactòria.

Després de llegir el llibre, la primera sensació que ens assalta és que aquest no és un treball neutre i que conté una gran càrrega ideològica. No és aquest l'espai adequat per reflexionar sobre com ni fins a quin punt és convenient que els treballs històrics estiguin traspassats pels punts de vista ideològics i polítics dels seus autors, però en tot cas sí cal destacar que a través de tots els capítols hom va sent conscient de l'esforç i l'èmfasi que els autors posen a «convèncer» els lectors dels seus arguments, «dimonitzant» els vencedors i intentant «exculpar» els processats. Evidentment que aquesta consideració no li resta cap valor al treball portat a terme, però en tot cas fa que es trobi a faltar una major contextualització històrica de la «dinàmica de guerra» d'aquells moments, per a entendre que la repressió del vencedor sobre el vençut en formaria una part lògica i inevitable.

Aquesta intenció la porten a terme a través de diverses estratègies. En primer lloc destaquen la virulència, la precarietat i la parcialitat del procés penal seguit contra els acusats i dibuixen un perfil dels guàrdies civils jutjats com a persones conservadores i de dretes, militars disciplinats que preferiren mantenir-se lleials a l'ordre establert legalment malgrat que això anés contra les seves preferències polítiques i que, fins i tot, els comportés depuracions durant la guerra. En segon lloc, donen més credibilitat a les declaracions dels acusats —per defensar-se davant del tribunal que els jutjava— que no pas als informes de l'acusació i les conclusions del fiscal. Sigui com sigui, el més significatiu és com els autors emfatitzen el brutal i obvi exercici de repressió d'immediata postguerra intentant que serveixi d'argument per rebatre les acusacions dels vencedors. I és aquí potser on es troba a faltar la utilització d'altres fonts i documentació per a fer una aproximació més exacta de la participació dels guàrdies civils jutjats en els fets del 18 i 19 de juliol que permeteren sufocar l'aixecament de l'Exèrcit.

El mateix succeeix en l'intent de demostrar que la participació de la Guàrdia Civil no fou decisiva per sufocar l'intent de rebel·lió militar de l'Exèrcit. Després de llegir el llibre, queda sobre aquesta qüestió una certa sensació de «no saber qui ha dit la veritat», que només queda solucionada per la càrrega ideològica a què fèiem referència i que ens fa decantar cap als arguments defensats pels autors.

En tot cas, considero que el llibre que s'acaba de ressenyar és d'imprescindible lectura sobretot perquè evidencia la contundència de la maquinària repressiva del bàndol vencedor de la Guerra Civil al servei d'un Estat autoritari que naxia del no-res i que havia de consolidar-se molt ràpidament, motiu pel qual no respectà ni tan sols la vida d'unes persones que en la majoria dels casos ideològicament estaven al costat dels vencedors i que amb els fets tampoc no havien demostrat una extrema fidelitat a la República. Els autors demostren amb el seu treball com el nou règim no podia permetre's cap tipus de concessió ni mostra de debilitat, sobretot en els seus inicis, i per aquest motiu portà a terme un exercici amplíssim de repressió del qual aquest procés només n'és un petit —encara que molt il·lustratiu— exemple.